

Gündelik Hayatta Laiklik: Belediye Hizmetleri

İzlenimler

Hasan Vural*

Projenin 5 Aralık 2009'da Eskişehir'de yapılan dördüncü toplantısının özel amacı, belediye pratiklerinde laiklik meselesini konuşmaktı. Bu amaçla belediye görevlileri, sivil toplum kuruluşu ve basın temsilcileri ile akademisyenlerden oluşan yaklaşık 30 kişilik bir katılımcı grubu toplanmıştı. Toplantıda Eskişehirli ağırlıktaydı; Çankaya Belediyesi'nden iki görevli, Diyarbakır Mazlumder'den bir yönetici, İstanbullu bir gazeteci, il dışından gelen birkaç akademisyen ile proje ekibi dışında herkes Eskişehirliydi.

Eskişehir, bu tartışma için özellikle uygun görünüyordu: DSP'li bir ekip, sıra dışı politik figür Yılmaz Büyükerşen başkanlığında ikinci bir dönem için Büyükşehir yönetiminde bulunuyordu. Büyükşehir içindeki iki ilçe belediyesinden biri DSP'li, diğeri AKP'li başkanlarca yönetiliyordu. Yerel siyasette ve temsil organlarında, merkez solun varlığı ve etkisi belirgindi; AKP'li sağ ise hem yerel yönetimde varlık sahibiydi, hem de ulusal hükümette iktidarı elde bulundurmanın destekleyici etkisine sahipti. Şehir, merkez solun kritik testi olan hizmet kapasitesi bakımından, iktidar partisinin ise yine bir başka kritik test olan açıklık ve çağdaşlık bakımından kendi ortalamalarının üstünde başarılı sonuçlar aldıkları bir yer görünümündeydi. Ülke genelinde, "laiklik" meselesinin merkez sol ile AKP'li sağın söylemlerinde ve tutumlarında dikkat çekici ayrılık noktalarından birini oluşturduğunu biliyoruz. İki grubun Eskişehir yerelinde birlikte var olma deneyimi, yerel siyaset ve yönetim pratiğinde laikliği konuşurken başvurulabilecek somut olgular üretmişti. Özellikle laiklik tartışmasının en önemli sosyal ayağını oluşturan yaşam tarzları bilmecesi, Eskişehir pratiğinde, kimsenin kendi yaşamından ödün vermesine gerek olmadan çözülmeye yakın görünüyordu.

Katılımcılara önceden ulaştırılan hazırlık materyali, projenin genel amacı ve toplantının özel amacı konusunda özet bilgi ile tartışmaya kılavuzluk etmesi için hazırlanan soruları içeriyordu**. Bu sorular, bütünüyle yerel pratikte laikliğin tartışılmasına yönelikti; kavramsal soruna ya da Türkiye'nin genel laiklik meselesine doğrudan bir yer ayrılmış değildi. Bunda amaç, önceki toplantılarda gözlenen genel bir eğilimin tekrarlanması ihtimalini göz önünde tutarak, özellikle konuşmayı amaçladığımız yerel pratiklere odaklanabilmektir.

Tartışmayı yönetirken, genel çerçeveyi hazırlık materyali içinde önceden vermeyi ve fiili tartışmayı olabildiğince az moderatör müdahalesiyle yürütmeyi öngörmüştük. Hazırlık materyalinin çok kısa oluşuna da güvenerek, önceden okunmuş olacağını varsayıyorduk. Toplantı sonunda edindiğim izlenim, katılımcıların çok azının hazırlık materyalini sonuna kadar incelemiş olarak geldiği, ama birçoğunun bu eksikliği öğle oturumundan önce bir şekilde giderdiği yönünde oldu. Bu durumun tartışma eksenine de yansıdığını düşünüyorum: Kılavuz sorularda gönderme olmamasına rağmen, tartışma diğer toplantılardan da alışıldığı üzere kavramsal sorun ve genel ulusal sorun üzerinden

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

açıldı. Oluşturduğumuz çerçeveden bağımsız olarak, katılımcıların laiklik üzerine söyleyecekleri kavramsal ve genel saptamalar vardı ve önce bunlar ifade edildi. Ancak tartışma ilerledikçe yerel siyaset ve yönetim pratikleri öne çıktı. Burada öncelikle Eskişehir üzerine konuşuldu; şehir, komşu şehirlerle ve ülke geneliyle kıyaslandı. Çankaya ve kısmen Diyarbakır tecrübeleri, ilk el tanıklıklarıyla dile getirildi. Özellikle belediyeden yetkililerin çok söz aldığı ikinci oturumda, yereli ulusalla, özeli genelle, olgusalı kavramsalla ve gündelik pratiği normatif ilkelerle karşılaştırarak tartışma amacına daha çok yaklaştık.

Kaba bir genellemeyle söyleyecek olursak, belediyeden yetkililer, temsil bilinci ve dikkatiyle, mensup oldukları siyasi ekibin bakışını ortaya koyma sadedinde konuştu ve yerel kent yaşamı ve belediye pratiklerine odaklandı. Tâbi oldukları hukuka uygunluk ve seçmen memnuniyeti kısıtları içinde geliştirip uyguladıkları politikaları ve bunların laiklik, eşitlik ve özgürlükler bakımından sonuçları hakkında anlayışlarını ortaya koydular. Buna mukabil sivil toplum kuruluşlarından, basından ve akademiden gelenler daha radikal eleştirel pozisyonlardan konuştu ve genel laiklik tartışmasına daha ilgili göründü. Sonuçta, akademi, sivil toplum ve basın kanadından konuşmacıların katkı sağladığı bir genel laiklik ve güncel politik gelişmeler konuşması ile özellikle belediyecilerin katkıları ile gelişen bir yerel yönetimde laiklik tartışması birlikte yürüdü.

Genel laiklik tartışmasında ortaya konan görüşler, farklı siyasi pozisyonlardan doğru geliştirilmiş olsalar da yakın hedeflere işaret ediyordu. Statükoyu savunan çıkmadı. Mevcut durumun eşitlik, özgürlük ve sahiden laiklik açılarından eleştirisi yapıldı; daha özgürlükçü, daha sınırlı ve daha sahici laiklik rejimi için adımlar önerildi. Özgürlükçü pozisyon, birçok konuşmacı tarafından paylaşıldı. Laikliğin eşit özgürlük haklarının sınırlayıcısı değil destekleyicisi olarak anlaşılması ve uygulanması görüşüne bir itiraz da gelmedi. İslamcılığa ve AKP'ye yakın katılımcıların dile getirdiği daha sınırlı laiklik önerisi, sola ve laisist çevrelere daha yakın katılımcıların sahici laiklik önerisiyle buluştu. "Sahici laiklik" demekle kastettiğim, bugünkünden farklı olarak devletin din işi yapmadığı bir rejim... Daha önceki toplantılarda olduğu gibi, Eskişehir toplantısında da, Diyanet İşleri Başkanlığı ve zorunlu din eğitimi gibi belli başlı örneklerden hareketle Cumhuriyetin sahiden laik olmadığı ileri sürüldüğünde, bu görüşe destek geldi ve itiraz olmadı. Bu konuşmalardan, kişilere ait dokunulmaz özgürlüklerle sınırlı, eşitlikçi ve sahici bir laiklik gereğinde ihtiyatlı bir fikir birliği oluştuğu sonucunu çıkarmak mümkün. İhtiyat, ilkeler düzeyinde soyut terimlerle varılan genel ortak noktaların, siyasi pratikte ve strateji düzeyinde geçerli asimetrilerle ve karşılıklı güven problemiyle ilgiliydi. Aşağıda buna değiniyorum.

Genel laiklik tartışmasında belli başlı iki görüş ayrılığı ortaya çıktı: İlk olarak, İslamcıların hak ve özgürlükler konusunda bugünkü kısmi ve kendi-merkezli yaklaşımları yerine daha genelde ve eşitlikçi bir anlayışla hareket etmeleri gerektiği; bunun ciddiye alınabilme ve güvenilirlik koşulu olduğu söylendi. Akademik soldan gelen bu görüşe karşı "İslami kesime" yakın konuşmacılar, saptamanın doğru olmadığını ve anılan grubun özgürlük arayışında zaten kısmici ve kendi-merkezli değil genelde ve herkesçi olduğunu ileri sürdüler; şu anda da güveni ve ciddiye alınmayı hak ettiklerini söylediler. İslamcıların, hak temelli eylemlilikte ne sokakta ne de kamusal tartışmanın cereyan ettiği medyada başkalarının hakları ya da başka haklar konusunda katkı verdiği ileri sürüldü. Bu tez, yanıtlanmış oldu ama karşılanmış olmadan kaldı. İkinci görüş ayrılığı, siyasi temasın niteliğinin değerlendirilmesinde ortaya çıktı. 12 Eylül rejiminin belirli bir yararlı-zararlı mütalaası eşliğinde dinselliğe yönelik belirleyici, sınırlayıcı veya teşvik edici mahiyette müdahalesinin özgürlük ve laikliği birlikte geçersizleştirdiği yolunda, siyasi ve akademik soldan gelen teze karşı, Cumhuriyetin en başından beri devletin dine karşı

mütehakkim ve araçsal bir yaklaşım içinde olduğu; bu ilişki biçiminin Bizans, Selçuk ve daha da gerilere kadar izlenebilecek bir siyasal geleneğin mirası olduğu; 12 Eylül döneminde yapılanın bunun bir başka örneğinden ibaret olduğu ileri sürüldü (İslamcı, sol, liberter pozisyonlardan).

Belediye odaklı tartışmada, yerel siyasette kazananı ve kaybedeni belirleyen dinamikler arasında dinseliliğin önemli olduğu ve bu durumun demokratik yarışta kazanmayı önemseyen her siyasi ekip tarafından dikkate alındığı ileri sürüldü. Kişilerin yerel siyasal ve kültürel pozisyonlar skalasındaki yerlerinin, ulusal skaladaki yerleriyle örtüşmeyebileceği ortaya kondu. Örneğin Malatya'da CHP listesinden aday olmuş birinin dinseliliğe yaklaşımının, İzmir'deki CHP'li adaya değil AKP'li adaya yakın ve ülke genelinde de CHP'li tabandan çok AKP'li tabana denk düşebildiğini gösteren bulgular aktarıldı. Belediye hizmetlerinin yürütülmesi ile sağlanan memnuniyet ve seçmen desteğinin, yerleşik siyasal kümeleşme çizgilerini yer yer geçersizleştirebileceği ama her durumda ulusal ölçekte geçerli bölünmelerden birini oluşturan laiklik çatışmasında muğlak terimlerle tanımlanabilen ama somut olarak gözlenebilen iki taraflılığın aşılamadığı dile getirildi. AKP'nin geçerli oyların yarısına yaklaşan payının, iki taraflılığın demokratik yarışta da ülke genelinde norm haline getirdiği ve yerel demokratik yarışın çoğu yerde AKP ve rakibi arasında geçtiği hatırlatıldı. Eskişehir deneyimi, iki tarafın demokratik siyasi rekabet ve kamu hizmeti yarışı içinde birbirini gördüğü, izlediği ve tartıştığı ve kendi çizgisini buna göre belirlediği bir koşul olarak tanımlandı. İki tarafın olası seçmen desteğini oluşturan sosyal taban içinde gri bölgelerin bulunmasının ve bu bölgedeki kazanım ve kayıpların yarışın sonucunu belirleyici etkisinin, tarafları kendi çekirdek tabanları dışında da cazip olabilecek bir açıklığa zorladığı söylendi.

Kamusal tartışmada sık sık karşımıza çıkan ve yaygın bir sorun algısına işaret eden "dinci kadrolaşma" sözü, kılavuz sorularda yer aldığı halde tartışmada geçmedi. Birkaç katılımcı konuya genel kadrolaşma sorunu içinde kamu yetkisinin kötüye kullanılması kapsamında değindi.

"Din istismarı" kılavuz sorularda yer alan sert ifadelerden biriydi; katılımcılar bu sözü de kullanmadılar. Konuya dolaylı olarak değinen bir tartışma, belediyeden görevliler arasında geçti. DSP'li bir belediye görevlisi, "istismar" terimini kullanmadan AKP'li ilçe belediyesinin (Odunpazarı) Aleviliğe yönelik açıklık ve destekleyicilik yaklaşımını ilkesel değil taktik öncüllerle yürüten bir siyasi hamle olarak niteledi. Buna karşılık, ortada yerel topluluk ihtiyaçlarını dikkate alan hizmet anlayışından türemiş bir ilke pozisyonu olduğunu ileri süren bir savunma yapıldı. Akademiden ve basından gelen bazı katılımcılar ise, istismarın ne olduğunu sormak gerektiğini hatırlattı; din istismarının tek bir partinin işi olmadığını ve genel olarak çeşitli grupların dini duygularından siyasi başarı amaçlı yararlandığını dile getirdiler. Toplantının genelinde oldukça düşük düzeyde seyreden tansiyonun en çok yükseldiği nokta da burasıydı, ancak taraflar söyleyebilecekleri çok şey olduğu halde o anda orada söylemeyi uygun bulmamışlık izlenimi vererek konuyu kapattılar.

Eskişehir toplantısından laikliğimizle ilgili iki sonuç çıkarılabileceğini düşünüyorum: Birincisi, Anayasa Mahkemesi içtihadına hâkim olan militan laiklik yorumunun değil, laikliğin eşitlik ve özgürlük ilkeleriyle birlikte anlamlı bir siyasi ve hukuki ilke olarak görülmesi yaklaşımının genel kabul gördüğü... Burada laiklik, her şeyden önce gelen ve her şeyin kendisiyle ölçüldüğü ana kriter değil, eşitlik ve özgürlük gayelerini gerçekleştirmede işlevsel olan temel bir araç olarak değer taşıyor. İkincisi, belediye hizmetlerinde ve yerel siyasette laiklik, seçen ile seçilenin veya yöneten ile yönetilenin daha doğrudan temas halinde bulunduğu bir siyasi evren içinde pratiğe aktarılıyor. Bir yanda, dinseliliğe yaklaşımın ve laiklik ideolojisinin belirleyici olduğu bir taraflaşma ulusal

ölçekte olduğu kadar yerel ölçekte de varlığını hissettiriyor. Diğer yanda ise, hangi taraftan olursa olsun, demokratik yarışta adaylar dinseliliğin onaylayıcı ya da engelleyici etkisini hesaba katmak durumundalar. Seçilen ve kamu görevine gelen siyasi ekipler için de, karşı tarafın yaklaşımını daha fazla dikkate alma gereği güçleniyor. Bu durumda, yerel tutumların seçmen matematiği, partilerin ulusal pozisyonlarının etkisini zayıflatıcı ve herkesi meselede buluşturucu bir etki yapabiliyor.

Toplantıdan tartışmanın mahiyeti ile ilgili çıkarılabilecek şu sonucun dikkate değer olduğunu düşünüyorum: Uygur bir tartışmayı tamamlayabilmek ve düşük tansiyonu koruyabilmek amaçlarına özel önem vermenin, önceki toplantılarda olduğu gibi bu toplantıda da grup normu olarak oluştuğunu gözlemledik. Katılımcıların, toplantının sınırlı işlevselliğini de hesaba katıp konuyla ilgili düşüncelerini seçerek dile getirdiklerini ve gerilimi yükseltici noktaları hızla geride bırakarak sakin sulara ilerlemeyi seçtiklerini gördük. Bu, hem her şeyi bir anda halletmeye çalışma derdinden kurtaran ve öncelikle anlaşabildiğimiz noktaları konuşmaya izin veren bir yarar taşıyor, hem de bazı can alıcı konuları tartışmayı belirsiz bir gelecek ana dek ertelemenin sakıncalarına gebe bir durum üretiyor. Toplam sonucun, bu henüz konuşulmamış olanların varlığıyla ciddi bir paranteze alınmış sınırlı bir yarar olduğu düşüncesindeyim.

Eskişehir toplantısından kalan genel soru ise bence şu: "İslami kesim/kesimler", yeni-İslamcı siyasilerin önderliğinde bir liberal-demokratik siyasi reformun fiili öncülüğünü üstlenmiş görünüyor. Ülkenin genel siyasi koşullarında uygun fırsat yapılarına karşılık gelen bu reformun kapsamı, öncülerinin acil ilgilerini aşan ve başka "kesimler" hak mücadelelerinin konusunu oluşturan alanları da içeren bir genişlikte. Reformun ilan edilmiş ilkeleri, bir yandan tam olarak hiç kimsenin, diğer yandan tam da bu nedenle herkesin olabilmeye elverişli bir açıklık taşıyor. Böyle bir zemin üzerinde yükselen reform gündeminde "İslami kesimler", söylemde ve eylemde, "farklı toplum kesimlerinden" oluşmuş gördükleri genel bir hak ve özgürlük cephesinin başat bileşeni olmaya ne kadar hazırlar?